

MARUŠA PUŠNIK

**KULTURNA ZGODOVINA
ELEKTRONSKIH MEDIJEV:
OD TELEFONA DO WALKMANA**

Ljubljana 2019

Maruša Pušnik
KULTURNA ZGODOVINA ELEKTRONSKIH MEDIJEV:
OD TELEFONA DO WALKMANA

Knjižna zbirka MEDIA

Urednici zbirke: Melita Poler Kovačič in Maruša Pušnik

Izdajatelj: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE, Založba FDV

Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2019, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Jezikovni pregled: Majda Degan

Naslovnica: Luka Kaše

Tisk: Demat d. o. o.

Knjiga se tiska na način sprotnega tiska.

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

004.087:930.85

PUŠNIK, Maruša

Kulturna zgodovina elektronskih medijev : od telefona do walkmana / Maruša Pušnik. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2019. - (Knjižna zbirka Media)

ISBN 978-961-235-894-5

COBISS.SI-ID 302401024

KAZALO

Predgovor	5
UVOD: RAZVOJ ELEKTRONSKIH MEDIJEV – PERSPEKTIVA OBČINSTEV	9
Kulturnozgodovinsko ozadje mediatizacije slovenske družbe ..	13
O metodologiji	16
PRIHOD TELEFONA: RAZMERJA NA DALJAVO IN TRANSFORMACIJA DRUŽBENIH STIKOV	21
Telefon, medosebno komuniciranje in družbene interakcije	21
Pomen telefona v dolgi zgodovini medijev in komuniciranja ..	24
Informacije po žici in svetovna telefonska mreža: razvoj globalne telefonije	27
Vstop telefona v slovensko družbo: fiksna in mobilna telefonija v številkah.....	34
Od javne do zasebne telefonske kulture: rabe telefona.....	44
Hladna srečanja na daljavo: kapitalizem in telefonska konverzijska kultura	51
VZPON KINA IN RITUALIZACIJA DRUŽBE: RITUALIZIRANE MEDIJSKE RABE	55
O teoretskem ozadju študij o kinu	55
Kulturna zgodovina obiskovanja kina: kinofikacija in mediatizacija slovenske družbe	61
»Živeče fotografije pridejo!«: podobe prihoda kina v slovenskem tisku.....	71
Kino kot družbeni in prostočasni prostor: družabnost in medijska zabava	78
Kino in ritualizacija: interakcijski rituali in ritualizirane medijske rabe	82
Mediatizacija, človeška akcija in medijske dispozicije.....	87

TELEVIZIJSKA KULTURA: TRANSFORMACIJA	
ZASEBNEGA IN JAVNEGA PROSTORA	91
Televizija: ko je bila stara tehnologija nova.....	93
Vzpon televizije in spremembe v javnem prostoru	98
<i>Televizija kot moderni aparat – urbanizacija in modernizacija slovenske družbe ter ruralnega načina življenja</i>	98
<i>Zahod na TV-ekranu – spodbijanje in prevračanje socializma</i>	101
<i>Televizija kot nacionalni aparat – od družine k naciji.....</i>	105
Vstop televizije v dom in transformacija zasebne sfere	108
<i>Televizija kot kos pohištva – reorganizacija stanovanjskega prostora in družinske kulture</i>	108
<i>Televizija kot intimni prijatelj – individualizacija in procesi odtujitve</i>	111
Televizijski rituali.....	113
 ARHEOLOGIJA WALKMANA: KORENINE MOBILNE	
MEDIJSKE INTIMNOSTI.....	
Tehnologija walkmana v rokah uporabnikov	115
Povečana mobilnost: prenosljivost walkmana kot predhodnika sodobnih mobilnih medijev.....	120
Privatizacija medijske izkušnje: intimnost z walkmanom	124
Walkman in mobilna intimnost	133
 ZAKLJUČEK: ZAČETKI MEDIATIZACIJE SLOVENSKE	
DRUŽBE.....	
 LITERATURA	
 PRILOGE.....	
A) INTERVJU: Televizija/Telefon/Kino v slovenskem prostoru v zgodovinski perspektivi	157
B) ARHEOLOGIJA WALKMANA: etnografija rab walkmana in intervju	164
 RECENZIJI	 169

PREDGOVOR

Knjiga o kulturni zgodovini elektronskih medijev je nastajala skoraj desetletje in pol in je plod mojega večletnega raziskovanja zgodovine medijev in predvsem akademskega zanimanja za razvoj elektronskih medijev na slovenskih tleh. Je tudi rezultat mojega pedagoškega dela, saj na Fakulteti za družbene vede že od študijskega leta 2005/2006 poučujem predmet Zgodovina medijev. V knjigi sem tako združila svoje raziskovalno in pedagoško delo, saj sem ob pomoči študentov in študentk v vseh teh letih raziskovala zgodovino elektronskih medijev v 20. stoletju v Sloveniji. Pri predmetu sem študente in študentke sistematično izobraževala za raziskovanje zgodovine medijev, jih pripravila ne terensko delo in polstrukturirane intervjuje, tako da smo v sklopu predmeta izvajali večletno študijo zgodovine medijev v Sloveniji. Naloga vsakega študenta in študentke je bila, da odide na teren v svoj domači kraj, si poišče sogovornika (to so bili bodisi stari starši, starši, tete, strici in drugi sorodniki, sosedje, družinski prijatelji bodisi drugi sokrajani, sovaščani ali someščani) in z njim/njo izvede intervju o njegovih/njenih spominih na enega izmed izbranih medijev v zgodovinski perspektivi. V več letih smo tako zbrali številne življenjske zgodbe in spomine naših naključnih sogovornikov, ki so ostali anonimni. Zbrani intervjuji so shranjeni pri meni kot nosilni avtorici te raziskave zgodovine elektronskih medijev na slovenskih tleh. Študenti in študentke so pri predmetu z velikim navdušenjem pripovedovali zanimive zgodbe o rabah teh medijev, ki so jih izvedeli od svojih bližnjih, in predstavljali rezultate svojih mini raziskav. Na tem mestu se tako globoko zahvaljujem vsem, ki so izvajali intervjuje in tako k razumevanju

zgodovine medijev v Sloveniji doprinesli neprecenljive podatke. Zbrani podatki o rabah telefona, televizije, kina in walkmana ter o njihovem pomenu v vsakdanjem življenju ljudi so tako spominski prikaz specifične zgodovine nekega medija v Sloveniji. Leta 2019 smo se z Arhivom družboslovnih podatkov (ADP) na Fakulteti za družbene vede domenili, da zbrane intervjuje od tega leta naprej tudi arhiviramo, da bodo dragoceni podatki o razvoju elektronskih medijev v slovenskem prostoru na voljo za širšo javno uporabo.

Ker sem kot avtorica raziskave zbrane podatke tudi pregledovala, obdelovala, analizirala in jih študirala, sem rezultate že sproti delila s širšo akademsko javnostjo v različnih objavah v slovenskem in mednarodnem znanstvenem okolju. Odločila sem se, da te rezultate zberem na enem mestu in jih celovito predstavim širši slovenski javnosti v zaključeni monografiji, saj v slovenskem prostoru še nimamo napisane zgodovine elektronskih medijev. Knjiga *Kulturna zgodovina elektronskih medijev: od telefona do walkmana* je tako edinstveno in pionirsko delo v Sloveniji, saj je področje zgodovine elektronskih medijev povsem spregledano, čeprav je to zelo aktualna tematika, saj dandanes živimo v medijsko zasičeni družbi. V tem pogledu orje ledino na področju zgodovine elektronskih medijev v slovenskem prostoru.

Posamični izseki in poglavja iz te publikacije so bili že objavljeni v spodaj navedenih člankih v znanstvenih revijah ali zbornikih. Objavljene prispevke sem predelala in za namene te knjige ponekod na novo napisala. O telefonu sem pisala že leta 2007 v članku *Ljudje na poziv: rabe telefonije v zgodovinski perspektivi* v reviji *Javnost*, in leta 2009 v članku *Telefonska razmerja: o razvoju telefona in premenah družbenih interakcij* v zborniku *Mobilni telefon in transformacija vsakdana* (urednici Tanja Oblak Črnič in Breda Luthar). O televiziji sem (v soavtorstvu z Gregorjem Starcem) v tujini leta 2008 objavila članek *An entertaining (r)evolution: the rise of television in socialist Slovenia* v reviji *Media, culture & society*, rezultate raziskave o zgodovini televizije pa sem leta 2008 objavila še v članku *Udomačenje televizije na Slovenskem: javne in zasebne rabe televizije v zgodovinski perspektivi* v reviji *Javnost* in leta 2010 v članku *Flirting with television in socialism: proletarian morality and the lust for abundance* v zborniku *Remembering utopia: the culture of everyday life in socialist Yugoslavia* (urednici Breda Luthar in Maruša Pušnik). Zgodovino kina v slovenskem

prostoru sem popisala v članku, objavljenem leta 2015, z naslovom *Cinema culture and audience rituals: early mediatisation of society* v reviji *Anthropological notebooks*. O kulturni zgodovini walkmana pa sem pisala v leta 2019 objavljenem članku *The archaeology of the Walkman: Audience Perspectives and the Roots of Mobile Media Intimacy* v zborniku *Hands on Media History: A New Methodology in the Humanities and Social Sciences* (urednika John Ellis in Nick Hall). Deli knjige o mediatizaciji v zgodovinski perspektivi in o podobah prihoda kina v slovenskih tiskanih medijih so bili leta 2018 objavljeni v članku *Slovenski narod v dobi zgodnje mediatizacije: od telegrafa do kinematografije* v reviji *Teorija in praksa* in v članku *Tehnologija, komuniciranje in monopoli vednosti* (v soavtorstvu z Robertom Bobničem in Dejanom Jontesom) kot predgovor h knjigi *Pristranost komuniciranja* Harolda A. Innisa. V pričujoči knjigi sem tako zbrala rezultate in analize štirih elektronskih medijev v slovenskem prostoru ter proučila pojav, razvoj in rabe elektronskih medijev v zgodovinski perspektivi ter njihov pomen za slovensko družbo in kulturo v 20. stoletju, ko se je tudi Slovenija začela intenzivno mediatizirati in so mediji postajali vse bolj nepogrešljivi del našega vsakdana.

V Borovnici, junija 2019

UVOD: RAZVOJ ELEKTRONSKIH MEDIJEV – PERSPEKTIVA OBČINSTEV

Začetki elektronskih medijev na slovenskih tleh segajo v 19. stoletje, ko so se začele oblikovati korenine sodobne medijske ekologije. Knjiga prikaže razvoj teh elektronskih medijev v 19. in predvsem 20. stoletju. Izbira si štiri posamične primere medijev (telefon, kino, televizija in walkman), da bi očrtala njihov razvoj v slovenskem prostoru in predvsem da bi osvetlila kulturne rabe teh medijskih tehnologij med občinstvi in opozorila na družbene prakse in procese, ki so se oblikovali okoli njih. To besedilo je torej zgodba o štirih medijih in proučuje, kako so le-ti krojili medijsko krajino, navajali slovensko nacijo na življenje z mediji in predvsem postavljali temelje sodobni medijski družbi. Govori torej o zgodnji mediatizaciji slovenske družbe, tj. kako so mediji v slovenskem prostoru počasi začeli prežemati vse sfere družbenega življenja in postali nepogrešljivi del življenja ljudi in njihovih družbenih interakcij ter kulturnih praks. Štiri študije primerov razvoja in rab medijev so priročne tudi za analizo takratnega »zeitgeista« kot vzročne razlage zgodovinskih sprememb (Ross, 1969). Knjiga je potemtakem tudi poskus orisa širšega družbeno-kulturnega konteksta, v katerem so se razvijali mediji v 19. in 20. stoletju. Iz analize rab kulturnozgodovinskega razvoja medijev in opisa rab medijev je namreč mogoče razbrati »strukturo občutenja« (Williams, 1971) takratnega časa – ko so bili še ti danes stari mediji novi mediji tistega časa –, to je živeto izkušnjo kvalitete

življenja v specifičnem prostoru in času oziroma kulturo specifičnega zgodovinskega trenutka. Knjiga torej v prvi vrsti proučuje, kako so ljudje uporabljali te medije in kako se je na ozadju njihovega zgodovinskega razvoja počasi začela razvijati sodobna mediatizirana in digitalizirana družbenokulturna krajina.

Fiksna in mobilna **telefonija** sta v zadnjih dveh stoletjih temeljito spremenili vzorce in načine družbenega komuniciranja in interakcij – kako vstopamo v stik z drugimi ljudmi in kako z njimi komuniciramo. V knjigi se zato lotevam analize povezanosti telefonskih komunikacij s širšimi spremembami družbenih interakcij in medosebnega komuniciranja. Prikazujem razvoj telefonije v svetu in Sloveniji, saj je zgodovina telefonije tesno povezana z zgodovino tehnoloških inovacij, ukvarjam pa se tudi z zgodovino telefonije kot kulturnega sredstva komuniciranja. V tem pogledu me zanimajo širše posledice, ki so jih v življenje družb vnašali telefoni, od njihovih prvih prototipov do sodobnega mobilnega telefona. Z analizo polstrukturiranih intervjujev o rabah telefonije v slovenskem prostoru proučujem, kakšne pomene je imela telefonija za vsakdanje življenje ljudi, kako je transformirala vzorce in načine družbene interakcije in sociabilnosti, medsebojne stike in dojemanje sveta. Proučevanje kulturne zgodovine telefona nam namreč omogoči razumevanje obsežnih sprememb komunikacijskih vzorcev, ki smo jim priča dandanes in ki temeljijo na konvergentnem komuniciranju in kulturi, hkrati pa tudi sprememb medosebnih interakcij v družbi. Opozarja nas, da te spremembe med drugim koreninijo tudi v dvestoletni zgodovini elektronskega komuniciranja in da se vzpon sodobne »mobilne kulture« ni zgodil čez noč, brez zaledja v družbenozgodovinskem kontekstu.

Tudi **kino** je igral pomembno vlogo pri oblikovanju medijske kulture in v procesih mediatizacije v družbah 20. stoletja. V knjigi se zato odločim za kulturnozgodovinski pristop in Geertzovo metodo podrobnih opisov, da bi proučila prakse obiskovanja kina in ritualne rabe kina v Sloveniji. S pomočjo intervjujev zberem spomine medijskih uporabnikov na njihove navade obiskovanja kina, da bi ugotovila, kako se mediatizacija družbe prepleta z ritualiziranim človekovim delovanjem. Kino je bil v svojih zgodnjih in v zlatih časih tesno povezan z družabnostjo, predstavljal je pomemben družbeni prostor in prostor za preživljanje prostega časa nastajajočemu množičnemu občinstvu. S primeri iz slovenske družbe v 20. stoletju prikažem, kako je bila ritualizacija sestavni

del procesov mediatizacije, ko je kino začel kultivirati in razširjati specifične medijske dispozicije prek ritualnih praks.

Nadalje se lotim obravnave rab **televizije** v Sloveniji v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, ko televizija množično vstopi v domove prebivalcev. Televizija je imela pomembno vlogo v politični, ekonomski in kulturni preobrazbi slovenske družbe v drugi polovici dvajsetega stoletja. Kulturno zgodovino televizije tako pišem predvsem skozi perspektivo njenih potrošnikov, tj. televizijskih gledalcev, saj me v prvi vrsti zanima, kaj so ljudje počeli s televizijo, kako so jo gledali, udomačili in ne nazadnje, kako so si prisvajali televizijsko komuniciranje in se z njim identificirali. Z vidika analize gledanosti televizije in praks njenega spremljanja televizijo obravnavam kot tehnologijo (televizor kot tehnični aparat), medijsko institucijo (RTV Ljubljana) in kot kulturni tekst (televizijski program oz. vsebine) v zgodovinski perspektivi v slovenskem prostoru. Pri tem raziskujem, kakšne posledice je imela uvedba televizijskega komuniciranja v domove tako za posameznika in njegovo zasebno sfero kot tudi za širšo slovensko družbo. Z analizo intervjujev o rabah televizije raziskujem, kakšno vlogo je televizija imela v procesih urbanizacije slovenske družbe, rahljanja socialističnega družbenega reda, gradnje slovenske nacionalne zavesti, reorganizacije doma in družinskih odnosov ter v pospeševanju procesov individualizacije in alienacije v medčloveških odnosih.

Na koncu se knjiga loteva še vprašanja transformacije prenosnih medijev – za primer izberem napravo **walkman**; zanima me perspektiva občinstev – resničnih običajnih uporabnikov prenosnih medijskih naprav za zabavo. Prenosni medij walkman razumevam kot kulturni »kraj spomina« (cf. Nora, 1996), ki nam lahko pomaga razumeti in tudi historizirati sedanje prevladujoče mobilne trende v medijski kulturi. Študija takšnih medijskih naprav prek obujanja spominov ljudi s pomočjo zgodovinskega *hands-on* pristopa in ustne zgodovine lahko pomaga zgraditi novo medijsko zgodovino, ki ponuja skrite vidike teh medijskih tehnologij, ki so že pred desetletji počasi vnašali trende in prakse, ki so v sodobni dobi postali prevladujoči v medijskih rabah. Od uvedbe walkmana v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja so prenosne medijske naprave doživele številne tehnološke, kulturne in družbene spremembe. Ker pa sta perspektivi proizvodnje in potrošnje tesno povezani, številni avtorji (cf. Geraghty, 2000; du Gay idr., 2013/1997) predlagajo, da moramo za razumevanje

kulture, ki obkroža te prenosne medijske tehnologije, pozornost namenjati občinstvom in njihovim rabam, ki so v zgodovinskem pogledu učinkovale na načine, kako so te tehnologije nastale in kako so se razvijale. Osredotočam se torej na spomine ljudi in analiziram rabe walkmana, da bi razumela njegove uporabnike v njihovem širšem družbenem in kulturnem preteklem kontekstu. Monografija se osredotoča na raziskovanje zgodovine tehnologije walkmana prek simulacij *hands-on history*, tako da smo opazavancem/intervjuvancem dali v roke staro tehnologijo in opazovali, kaj so počeli z njo, ter beležili njihove spomine, ki so se jim rojevali v stiku z njo. Zanimalo me je predvsem, kako so intervjuvanci reagirali, ko so bili soočeni s tem starim, že povsem mrtvim medijem, kako so se identificirali z globoko materialno strukturo medijske tehnologije (cf. Parikka, 2012). Z drugimi besedami, kako so jo uporabljali oziroma kako so z njo rokovali, kaj so počeli z njo, kako so spreminjali mainstream rabe in kako je vplivala na poslušanje glasbe s tem, ko je bilo ljudem omogočeno, da so glasbo lahko začeli »nositi« s sabo.

Vsekakor nam rekonstruirane rabe in spomini ljudi na medije, ko so soočeni s starimi tehnologijami, lahko pomagajo pri analizi zgodovinskih transformacij medijev in pri razumevanju zgodovinskih korenin sodobnih mobilnih mediatiziranih in digitaliziranih svetov. Kritičen odnos do zgodovine elektronskih medijev pa prav tako razkriva ritualizirane rabe medijev, ki so radikalno spremenile današnje medijske rituale in ki služijo kot poskusi reprodukcije družbe v času na povsem nove načine, ki so torej zgodovinsko usidrani v prvih rabah elektronskih medijskih naprav (cf. Rothenbuhler, 1998).

Je pa še en pomemben vidik, ki ga moramo obravnavati, ko govorimo o takšnih zgodovinskih pristopih, tj. nostalgičen vidik oz. vrsta reflektivne nostalgije (cf. Boym, 2001) za preteklimi medijskimi okolji in izkušnjami. Opazila sem, da so vsi intervjuvanci, ki so bili nekoč uporabniki starih medijskih naprav, v trenutku, ko so se začeli spominjati teh naprav, začeli graditi zgodovinske naracije na zelo emocionalen in celo nostalgičen način, toda ta nostalgija ni bila obnovitvena ali kolektivistična, ampak bolj individualna nostalgija. To ne pomeni želje po obnovitvi preteklega medijskega sistema in preteklih izkušenj z mediji, ampak kaže bolj na čustva ljudi, ki se ne morejo povsem soočiti z novimi transkulturnimi digitalnimi svetovi.

Primeri analize lokalne rabe medijskih tehnologij tako pomagajo razkriti razvoj medijskih naprav, saj pokažejo, kako so bili mediji nekoč rabljeni, ohranjeni, kako so bile spremenjene ali zanikane njihove rabe. Hkrati pa ti primeri odkrivajo kulturne pomene v različnih zgodovinskih okoljih, proučujejo pa tudi tehnološke in kulturne korenine sodobnega globalnega mobilnega digitalnega sveta. Knjiga tako poskuša odgovoriti na vprašanje, kako so bili mediji, ki so predhodniki današnje interaktivne, mobilne, digitalne medijske oblike, v preteklosti sprejeti, zavračani ali vraščeni v vsakdan (cf. Huhtamo in Parikka 2011).

KULTURNOZGODOVINSKO OZADJE MEDIATIZACIJE SLOVENSKE DRUŽBE

Korenine elektronske medijske družbe v slovenskem prostoru segajo v pozno 19. stoletje, ko so se začeli pojavljati prvi mediji, ki so napovedovali množičnost in kulturno in tehnološko preobrazbo takratne slovenske družbe. Zato si najprej oglejmo, kakšno je bilo kulturno-tehnološko zgodovinsko ozadje vznika elektronske medijske kulture, ki se je v obrisih črtala že koncem 19. stoletja in se je v polnosti izrazila v 20. stoletju. Slovenska družba se je na prehodu iz 19. v 20. stoletje srečevala s številnimi radikalnimi kulturno-tehnološkimi in družbenopolitičnimi spremembami. Kot pravi Fang (1997), je čas poznega 19. stoletja v evropskih družbah čas industrijske revolucije, s katero vznikne množična družba in z njo množična produkcija, hkrati pa je to čas rojstva novih elektronskih medijev in pojava množičnih medijev. Vpeljane so številne družbenokulturne spremembe, kot so premiki prebivalstva iz ruralnega okolja v mestna središča, pri čemer pride do prehoda iz agrikulturne v industrijsko ekonomijo. V zahodnem svetu rastejo tovarne za množično proizvodnjo, oblikuje se množičen delavski razred, trg se začne diferencirati in podani so zametki za vznik potrošne družbe. V slovenskem prostoru se vse to spreminja počasi; z veliko zamudo za zahodnim svetom se na primer začne počasi formirati tudi delavski razred, vendar na prelomu stoletja kmečki sloj še vedno prevladuje (Fischer, 1978). Takratni slovenski prostor za zahodnim svetom kar precej zaostaja z industrializacijo, saj je to še vedno pretežno agrarno ozemlje. Specifika slovenskih dežel je v tistem

času torej agrarnost, ki pa ne gre z roko v roki s porajanjem takrat novih medijev. Na prelomu stoletja je slovenski prostor še del Avstro-Ogrske in se šele v drugi polovici 19. stoletja začne počasi modernizirati in preseirati fevdalne okvire ter vstopati v kapitalistične okvire, torej z več kot petdesetletno zamudo za zahodnim svetom (Vodopivec, 2011; Fischer, 2005; Kresal, 1969). A kljub vsemu se na prelomu stoletja že kažejo zgodnji, sicer večkrat tudi osameli znanilci, ki napovedujejo procese modernizacije slovenske družbe (Lazarevič, 2015; Vurnik, 2016). O tej industrializaciji priča tudi vzpon transporta v slovenskem prostoru in še posebej železnice, ki je ključna za prehod v industrijsko družbo (Kolar, 2002). Kot dodaja Fang za zahodni svet (1997), je to tudi doba, ko npr. v Veliki Britaniji uvedejo obvezno in brezplačno osnovno šolstvo in s tem pospešijo rast pismenosti. V slovenskem prostoru je šolstvo že uzakonjeno več kot stoletje prej in začetek 20. stoletja je tudi z uvedbo vse več medijev zaznamoval dobo, ki pomeni začetke počasne rasti pismenosti (Gabrič, 2003). Izboljšajo pa se nasploh življenjske razmere zaradi poceni bombaža, tovarniško izdelane posode, množično izdelanega pohištva, industrijsko proizvedene hrane, boljše higijene, prihoda zdravil in pocenitve transporta. To je torej turbulentni čas, ko so v ospredju začetki obširnih migracij ljudi, začetki počasne masifikacije, elektrifikacije in industrializacije ter rastoče urbanizacije družbe (Lazarevič, 2017; Čepič, 2006). V slovenskem prostoru je to obdobje porojevanja industrijske družbe, gre za prehod iz obrtniške v industrijsko družbo. Je pa to tudi čas elektrifikacije slovenske družbe, ko elektrika postaja gonilna energetska sila, ki počasi povsem izpodriva paro in plin. S takim navdušenjem na primer Slovenski narod, osrednji časopis v takratni slovenski družbi, zabeleži prihod električne napeljave v Ljubljano: »Električna razsvetljava v Ljubljani delala bo tvrdka Siemens in Halske na Dunaju. Električna razsvetljava se bode torej mogla vpeljati v Ljubljani šele v teku bodočega leta, želeti je pač, da se z delom hiti, ker plinarna očividno več ne zadošča svoji nalogi« (Slovenski narod, 1896a: 2). Leta 1898 pa že poročajo o otvoritvi prve »mestne električne naprave« (Slovenski narod, 1898a: 1). Takšni diskurzi o elektriki, ki govorijo o tem, da je elektrika v tem času začela osvetljevati mestne ulice in počasi tudi poganjati stroje, uokvirjajo razvoj elektrificirane industrije družbe, ki je nujna za razvoj elektronske medijske kulture.

Z roko v roki z elektrifikacijo in industrializacijo slovenske družbe prihaja tudi do nove medijsko-informacijske revolucije in do mediatizacije slovenske družbe. Po Fangu (1997) ima industrijska revolucija z elektrifikacijo za posledico začetek nove medijsko-informacijske revolucije – vzpon množičnih medijev (telegraf, telefon, množični tisk z vzponom tiska za en peni v metropolah, kino, radio), ki prinesejo znanje, informacije in množično zabavo, ki si je v predindustrijski dobi niti zamišljati nismo mogli in ki jo omogoči prav medijska tehnologija.¹ Če izhajamo iz teze o medijskih revolucijah (prim. Fang, 1997; Kovarik, 2011), potem je obdobje od prihoda telefona do prihoda walkmana obdobje tretje (množični mediji), četrte (množični mediji za zabavo – gramofon, popularni tisk, film, kino, radio) ter pete (množični mediji kot del doma/gospodinjstva – televizija) medijsko-informacijske revolucije. Treba pa je opozoriti, da tretja, četrta in peta medijska revolucija v slovenski prostor pridejo nekoliko z zamikom v primerjavi z zahodnim svetom, saj o pravi množičnosti medijev lahko začnemo govoriti šele po drugi svetovni vojni oziroma še kasneje, npr. s tiskom, ki se razširi po 2. svetovni vojni, z množično razširitvijo radia med obema vojnama in po 2. svetovni vojni ter z vzponom televizije v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja. Vendar, če povzamem, se na prehodu iz 19. v 20. stoletje začnejo pojavljati zametki te revolucije tudi v slovenskem prostoru (vzpon dnevnega tiska, ki ima sicer takrat še nižjo naklado in zato ne moremo govoriti o pravi množičnosti, telegraf in telefon, potem pojav radia, gramofonov, kina idr.).

1 Ta tretja medijsko-informacijska revolucija, kot jo označi Fang (1997), sledi prvi informacijski revoluciji (pisava), drugi (mehanizacija tiska) in omenjeni tretji sledijo še četrta (mediji za zabavo), peta (mediji kot del doma/gospodinjstva) in šesta (digitalni mediji) (prim. tudi Kovarik, 2011 za revolucije v komuniciranju). Briggs in Burke (2005) pa nasprotno o tovrstnem zgodovinskem razvoju medijev ne govorita kot o revolucionarnih transformacijah (prim. Innis, 2018/1951 za epohalni zagovor teorije medija), ampak rajši zgodovino medijev obravnavata v maniri evolijskega razvoja. Podobno tudi Kortti (2017: 115–120) zatrjuje, da moramo proces zgodovinskega razvoja medijev obravnavati bolj kot evolucijo, saj vsak medij od prejšnjega še kaj obdrži in stari mediji ne izginjajo, ampak se prelivajo v nove.

Prelom stoletja in zgodnje 20. stoletje pa je tudi čas krepitve industrijske revolucije, ki z nastankom meščanskega sloja in delavskega razreda da zagon množični zabavi, ko je uveden institut prostega časa. Prav to je nujen predpogoj za vznik elektronskih medijev. Zabavna industrija je z razvojem medijske tehnologije vse bolj vezana na medije in mediji začnejo zasedati prosti čas ljudi, saj zabavna medijska industrija v tem času odkrije lakoto množic ljudi po ugodju, ki jim ga lahko začne ponujati. Če so na koncu 19. stoletja v Slovenskem narodu v ospredju še diskurzi, ki promovirajo nemedijsko zabavo – na primer: »Cirkus Henry – I. veliki High-Life večer. Rendes-vous finega sveta à la circus Franconi v Parizu. Ti High-Life večeri, katere sem uvedel v vseh večjih mestih Avstro-Ogrske, so bili povsod zbirališče vseh domačinov in tujcev« (Slovenski narod, 1897a: 4) –, pa na začetku 20. stoletja osrednji slovenski dnevnik tistega časa začne vse bolj razširjati diskurze, ki ustvarjajo medijsko zabavo (od gramofona do kina) kot osrednjo ljudsko zabavo. Kaže se zgodnja mediatizacija slovenske družbe, ko mediji počasi začnejo zasedati vsa področja družbenega življenja, ko začnejo prežemati vsakdanje življenje ljudi in ko medijska konstrukcija realnosti vse bolj postaja ključna referenčna točka pri oblikovanju pomena družbenega (Hepp, 2013; Hjarvard, 2013; Couldry in Hepp, 2013). Ta proces pa v medijski konstrukciji realnosti ne vključuje le informiranja, ampak poleg izobraževanja tudi zabavo. Kot pravita Briggs in Burke (2005: 183) za ta čas, je »bil pomen informacije v trojici, ki je postala malodane sveta – tj. informacija, izobraževanje, razvedrilo –, docela prepoznan že veliko prej, preden sta se v obdobju 1970–1990 uveljavili oznaki ‘informacijska družba’ in ‘informacijska tehnologija’.«

O METODOLOGIJI

Knjiga, ki temelji na štirih študijah primerov zgodovine telefona, kina, televizije in walkmana v slovenskem prostoru, je rezultat več let trajajoče raziskave, ki je proučevala zgodovino in arheologijo teh medijev. V te namene sem uporabila več metodoloških prijemov, s katerimi sem zaobjela proučevanje razvoja teh štirih medijev v 20. stoletju. V prvi fazi sem se najprej lotila

analize primarnih in sekundarnih gradiv, in sicer, prvič, analize statističnih podatkov o razvoju in razširjanju teh medijev, da bi osmislila njihov razvoj v sklopu širših družbenih trendov, v katere so mediji vedno vpeti. Že zbrani statistični podatki prikazujejo demografijo množičnih medijskih občinstev in trende v zvezi z rabo medijev, ki lahko podrobno pojasnijo nekatere zgodovinske vidike te medijske kulture. Drugič, lotila sem se tudi analize diskurza starih časopisnih prispevkov iz slovenskih tiskanih medijev tistega časa, ki so mi pomagali razumeti prihod teh štirih medijev v slovensko družbo, njihov razvoj in splošen ljudski javni odziv na njihov pojav. Nadalje, tretjič, analizirala sem tudi vsa obstoječa poljudna, strokovna in znanstvena gradiva, ki so v slovenskem prostoru že raziskovala razvoj teh štirih medijev. Takšen metodološki arheološki pristop, ki temelji na brskanju, razgrinjanju, razkrivanju in dekonstruiranju različnih diskurzov o telefonu, kinu, televiziji in walkmanu, ki so v slovenski družbi obstajali od konca 19. stoletja naprej, nam tako lahko veliko pove o kulturni zgodovini teh medijev, o rabi medijev in o njihovih občinstvih in predvsem o tem, kako se je mediatizirala slovenska družba od konca 19. stoletja naprej in kako so se ljudje počasi seznanjali z mediji do te mere, da so jih v 20. stoletju povsem vključili v svoj vsakdan.

Z brskanjem po preteklih diskurzih o medijih tako lahko pridobim dragocene podatke o stanju in duhu preteklega časa, prežetega z mediji, in arheološki pristop mi pomaga, da iz zgodovine izbrskam čim več o teh štirih medijih. Kombiniram dve metodi, in sicer zgodovinski *hands-on* pristop in metodo intervjujev oziroma ustne zgodovine. Prva metoda, t. i. pristop *hands-on*, temelji na praktičnem pristopu k zgodovini - našim informantom smo v roke dali star medij in se seznanjali s tem, kako so oživljali stare rabe tega medija, se jih spominjali in jih prakticirali. Ta metodološki pristop sem kombinirala z metodo intervjujev, pri čemer smo izbrali starejše intervjuvance, ki so bili glavni uporabniki določenega medija v njegovih zlatih letih v specifičnem zgodovinskem obdobju. Z njimi smo izvedli polstrukturirane intervjuje (glej Priloge za natančna navodila za izvedbo arheološke *hands-on* metode in za natančen popis protokola izvajanja intervjujev). Ta metoda ustne zgodovine prek spominjanja intervjuvancev na zlato dobo določenega medija prinaša dragocene podatke o tem, kako so intervjuvanci sprejeli

določen takrat nov medij, ga apropiirali v svoje vsakdanje življenje in z njim živeli.² Ta projekt kulturne zgodovine medijev je nekakšno »obeležje spomina« (Richards, 2003) na medije, katerih zlata leta so že potekla, vendar spomini lahko omogočijo uvid v nekdanje medijske navade občinstev, njihovih ritualnih praks in tudi občutek družbenega konteksta, v katerem so telefon, kino, televizija in walkman začeli mediatizirati slovensko družbo. Raziskujem torej, kako ljudje razmišljajo o teh štirih medijih in kako so jih uporabljali. V Geertzovem smislu (1973: 27) ta etnografija medijev temelji na metodi podrobnih popisov, ki usmerja interpretativno pozornost na materialne prakse ljudi, pa tudi na nianse in različne kode pomena teh medijev in njihove performativne vloge, to je njihove vloge v ustvarjanju sveta.

- 2 Pričujoča raziskava štirih izbranih medijev, ki odločilno oblikujejo 20. stoletje v slovenskem prostoru, je del raziskovalne študije arheologije medijev, ki sem jo izvajala v okviru predmeta Zgodovina medijev v obdobju 2005–2019. Na tem mestu se tako še enkrat zahvaljujem študentom in študentkam pri predmetu, ki sem jih skozi vsa ta leta učila o uporabi metod ustne zgodovine in hands-on zgodovine in ki so mi pomagali pri zbiranju opažanj uporabnikov, intervjujev in dokazih o zgodovinskih rabah telefona, kina, televizije in walkmana. V večini primerov so anketirali lastne starše, stare starše, sosede, znance ali druge prijatelje svojih staršev, starih staršev. Kot so poročali, je bila zanje to provokativna izkušnja in je spodbudila njihovo razmišljanje o starih medijih. Ko so se pogovarjali z izbranimi intervjuvanci, so povedali, so se veliko naučili o medijski pokrajini v slovenski družbi v zgodovini, saj niso imeli nobenega znanja o tem, kako so mediji v preteklosti strukturirali vsakdanje življenje ljudi. Povedali so, da so bili vzhičeni nad tem, koliko časa so njihovi starši porabili za aktivnosti na prostem in za druženje s prijatelji v komunikaciji iz oči v oči in kako so bili mediji pravzaprav v njihovih življenjih na drugem mestu. Po projektu sem organizirala seminarje v predavalnici, na katerem smo analizirali metode in materiale, ki so jih zbrali. Poročali so o novih perspektivah in postavljali nova vprašanja, ki so kasneje tudi oblikovala moje raziskovalne prioritete in analizo rezultatov. V večini primerov so poročali, kako so bili navdušeni nad »inovativnimi načini«, s katerimi so starši uporabili te medije. V kasnejših razpravah so študenti trdili, da so v okviru projekta hands-on zgodovine in ustne zgodovine spoznali, da se medijski svet njihovih staršev ni bistveno razlikoval od trenutnega medijskega sveta. Imeli so podobne medijske tehnologije za osamitev od sveta in zato, da so bili mobilni, edina stvar, ki jih je navdušila pri raziskovanju, je bilo predvsem dejstvo, kako malo časa so njihovi starejši intervjuvanci preživeli z mediji v primerjavi s trenutnim časom, ki ga študenti preživijo z mediji. Terensko delo študentov je tako v veliki meri pomagalo oblikovati to obsežno in večletno raziskavo, zato sem jim neizmerno hvaležna.

Da bi se seznanila s kulturnim vidikom telefona in ugotovila, kakšno vlogo je imel telefon na slovenskem ozemlju v vsakdanjem življenju ljudi v 20. stoletju, ter dobila vpogled v osebne rabe telefonije, sem kot najbolj uporaben vir za tovrstne analize uporabila spomine posameznikov na njihove izkušnje s to medijsko-komunikacijsko tehnologijo. Tako sem se lotila analize polstrukturiranih intervjujev z moškimi in ženskami, starimi med 50 in 90 let, razpršenih po celotnem slovenskem ozemlju, ki so jih izvajali študenti in študentke v letih 2005 do 2009. Skupaj smo zbrali 87 intervjujev o telefoniji v 20. stoletju.

S pristopom, značilnim za ustno zgodovino, sem z raziskavo dobila tudi vpogled v to, kako pomemben je bil kino za ljudi, da bi tako pridobila podrobne opise ritualov in priljubljenih izkušenj množičnega kinoobčinstva. Raziskava zgodovine kina na slovenskih tleh je bila izvedena v letih 2009 do 2015, med zbiranjem podatkov na terenu pa so študenti in študentke opravili 249 intervjujev z moškimi in ženskami različnih starosti (od 55 do 90 let), različnih družbenih položajev iz vse Slovenije, iz mest in s podeželja, da bi vzbudili njihove spomine na obiskovanje kina in tako rekonstruirali njihove izkušnje s kinom do konca sedemdesetih let 20. stoletja. Z intervjuji so bila zbrana neposredna pričevanja generacije, za katero je bil »odhod v kino vsakdanja in morda za nekatere celo formativna dejavnost« (Kuhn, 1999: 531). Ti podatki o razvoju kina lahko pripomorejo k boljšemu razumevanju vloge kinematografije v zgodnji mediatizaciji slovenske družbe.

Z naborom intervjujev o gledanosti televizije in seznanjanju s televizijo pa rekonstruiram kulturno zgodovino televizije na slovenskih tleh. Proučujem, kako so se ljudje seznanili s televizijo, kako so jo sprejeli, kako je ta vstopila v njihov dom in postala del njihovega vsakdana, kakšne spremembe je vnašala v njihovo življenje, kako je narekovala njihov dnevni tempo in posledično, kako je spreminjala slovensko družbo v političnem, kulturnem in ekonomskem smislu. Predmet proučevanja je torej televizija kot materialni artefakt (tehnoški aparat), kot medijska institucija (RTV Ljubljana/RTV Slovenija) in kot kulturni tekst (TV-program oz. vsebine). Ob tem me razvoj televizije zanima predvsem z vidika njenih potrošnikov, tj. televizijskih gledalcev, in posledično z vidika sprememb v družbi, ki jih je prinesla televizija. Z drugimi besedami, zanima me, kakšne posledice je imel

pojav in vzpon televizijskega komuniciranja za posameznika na zasebni ravni in kakšne za slovensko družbo v celoti. Pričujoča raziskava tako sloni na že omenjeni metodi polstrukturiranih intervjujev, ki so jih študenti in študentke izvedli v več letih, od leta 2005 do 2010. Kot projekt ustne zgodovine televizije je raziskava zasnovana na 242 intervjujih s TV-potrošniki in potrošnicami, ki prihajajo iz različnih krajev Slovenije, imajo različno izobrazbo, socialni status in so stari od 50 do 90 let. Spomini o posameznikovih osebnih izkušnjah s televizijo tako služijo, kot bi rekel Hardt (2000), kot kulturne naracije rab in praks televizije v rutinah vsakdanjega življenja ljudi in pomagajo razkrivati tiste transformacijske trende v slovenski družbi, ki jih je vanjo vnašala televizija, jih dopolnjevala in pospeševala.

Študija walkmana, temelječa na raziskavi ustne zgodovine in praktičnih simulacij *hands-on* zgodovine, nam pomaga razumeti, kako so se naši intervjuvanci (rojeni v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ki so bili množični uporabniki takrat prenosnih predvajalnikov, walkmana v osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja) odzvali, ko so bili soočeni s tem starim ali celo mrtvim medijem. Predvsem me je zanimalo, kako so se identificirali z globoko materialno strukturo te medijske tehnologije oz. z drugimi besedami, kako je ta tehnični medij prenašal in procesiral kulturo (prim. Parikka, 2012). Skupaj s študenti in študentkami smo zbrali 203 osebnih pričevanj ženskih uporabnic in moških uporabnikov walkmana iz mestnih in podeželskih območij Slovenije. Intervjuji so bili opravljeni v letih 2015 do 2019. Intervjuvance smo prosili, naj poiščejo svoje stare walkmane in mnogi so jih našli v kletah, omarah in na podstrešjih; če pa niso našli svoji starih naprav, smo jim jih v številnih primerih dali mi. Med intervjujem so jih stalno imeli v svojih rokah, se igrali z njimi, nam kazali in razlagali, kako so jih uporabljali nekoč - v zlati dobi njihovega razcveta. Metoda *hands-on* praktične zgodovine walkmana nam je pomagala opazovati, kako je občinstvo uporabljalo to tehnologijo, kaj so počeli z njo in kako so se z razvojem prenosnih glasbenih naprav spreminjale navade poslušanja glasbe, ko so ljudje lahko začeli »nositi« glasbo s sabo. Poleg tega smo tako obudili tudi njihove zgodbe o kontekstih rab mobilnih medijskih naprav.

PRIHOD TELEFONA: RAZMERJA NA DALJAVO IN TRANSFORMACIJA DRUŽBENIH STIKOV

TELEFON, MEDOSEBNO KOMUNICIRANJE IN DRUŽBENE INTERAKCIJE

Pierre Choderlos de Laclos v romanu *Nevarna razmerja* (*Les Liaisons dangereuses*), izdanem leta 1782, na slikovit način orisuje prevladujoče komuniciranje v 18. stoletju, ko pomen pisemske korespondence med glavnimi akterji romana mojstrsko vplete v zgodbo o zapletenih ljubezenskih razmerjih, seksualnih intrigah in spletkah, ki so se dogajale na francoskem dvoru. Pisemska komunikacija je bila v tistem času en izmed pomembnejših kanalov tako javne kot tudi zasebne komunikacije, zato ni naključje, da se je de Laclos odločil prav za obliko romana v pismih. Dobrih 240 let pozneje bi de Laclosov roman lahko napisali na novo, saj smo pisma danes povsem nadomestili s telefonskimi tekstovnimi sporočili in telefonskimi pogovori ali z drugimi oblikami računalniško posredovanih komunikacij, ki so izrinili klasično pisemsko kulturo. Afere med uglašeno plemkinjo markizo de Merteuil, zvitim vikontom de Valmontom in nedolžno gospodično Tourvel se dandanes zagotovo ne bi več spletale prek pisemske korespondence, pač pa bi njeno mesto prevzele mobilne elektronske in digitalne komunikacijske tehnologije. Ta primer kaže, da ima lahko

sredstvo komuniciranja oziroma medij, prek katerega prenašamo sporočila, pomemben vpliv tako na način, intenzivnost, strukturo, ritem in hitrost interakcij med ljudmi kot tudi na kakovost in količino prenesenih sporočil. Vpliva ne le na to, kako se povežemo z drugimi ljudmi, na kakšen način z njimi vzpostavljamo stike in kako si izmenjujemo sporočila, ampak tudi na to, kako vidimo druge ljudi, svet okoli nas, kako dojemamo sebe, kako se kažemo drugim in kako si gradimo lastno identiteto.

Spremembe medosebnih odnosov in medosebnega komuniciranja, ki so se zgodile v zadnjih dvesto letih, so med drugim tudi izraz sprememb na področju medijsko-komunikacijskih tehnologij, saj njihov razvoj kaže in napoveduje tudi premene v družbeni interaktivnosti. Hkrati s tem pa napoveduje, kot bi zatrdil Goffman (1981), tudi spremembe v samoreprezentiranju in gradnji identitet, saj vsaka družbena interakcija vedno vključuje tudi reprezentacijo samega sebe drugim.

Če pogledamo v daljši časovni perspektivi, je mogoče zatrditi, da je razvoj komunikacijskih tehnologij v zgodovini človeštva pomembno preoblikoval načine, kako ljudje postajamo družbena bitja z vstopanjem v medsebojne interakcije in komuniciranjem z drugimi. Pregled ključnih faz razvoja komuniciranja (Campbell, 1998: 5) prek ustega, pisnega, tiskanega, elektronskega in digitalnega komuniciranja nam razkriva, da so se v vsaki fazi s pojavom in razvojem novih komunikacijskih sredstev oziroma medijev (od prenosa govora po zraku, pisnih zapiskov, tiskanih knjig in časopisov, telefona in televizije do interneta) spreminjali načini komuniciranja v družbi. Prva, ustna faza je omogočila obstoj človeka kot družbenega bitja, saj le v stiku in soobstoju z drugimi, v skupnosti in v mišljenju z drugimi ta postaja družbeno bitje. Druga, pisna faza je omogočila shranjevanje sporočil za daljši čas, razširjanje človeške vednosti in vzpostavljanje komunikacijskega stika med oddaljenimi ter razpršenimi posamezniki. V tretji, tiskani fazi (začnši z Gutenbergovo iznajdbo mehanizacije tiska v 15. stoletju) pa so bili podani zametki za razvoj množičnega (medijskega) komuniciranja, saj je bila omogočena množična produkcija z razmnoževanjem del, razširitev vednosti po prostoru se je pospešila in v kratkem času je lahko zaobjela množice ljudi, s čimer so nastajala tudi množična občinstva. Šele z iznajdbo elektronskih komunikacijskih sredstev v četrti fazi (telegraf, telefon, fonograf, gramofon, film, radio, televizija idr.) pa sta se

komuniciranje in prenos sporočil ločila od fizičnega napora in transporta, saj je lahko sporočilo v hipu doseglo naslovnika brez fizičnega stika med komunikatorjema. Hkrati je lahko nagovarjalo nepregledne, anonimne množice ljudi, napovedalo pa je tudi vzpon vizualnega komuniciranja. V peti, digitalni fazi, ko so vsi znaki (vizualne podobe, besedila, zvoki) spremenjeni v elektronske signale oz. različne kombinacije binarnih števil, pa prihaja do stapljanja oz. konvergence klasičnih medijev z novimi, računalniško baziranimi mediji, pojavi se tudi interaktivna raba medijev (npr. pri telefonskem komuniciranju se zvoku lahko priključi še slika/podoba oddaljenega komunikatorja), do enormne pospešitve komuniciranja in prenosa nepregledne množice sporočil po globalnem prostoru.

V vseh omenjenih fazah so se bolj ali manj preoblikovali tudi načini medosebnega komuniciranja in družbene interaktivnosti. Tako tehnologije kot različni družbeni dejavniki in okoliščine so v specifičnem obdobju narekovali dominantne oblike družbenih interakcij oziroma načinov, kako stopamo v stik z drugimi in z njimi komuniciramo. Radikalne in nadvse hitre spremembe v medosebnem komuniciranju so se z vidika dolge zgodovine človeštva pričele odvijati v četrti fazi z vzponom elektronskega komuniciranja v drugi polovici 19. stoletja. Prihod tega pa sta napovedala prav iznajdba telegrafa in telefona. V fazi digitalnega komuniciranja so se te spremembe zgolj pospešile, udomačile in razširile na globalno raven.

Telefon kot tehnični aparat, kulturni produkt in družbena institucija je temeljito spremenil načine komuniciranja v družbi in načine družbenih interakcij. Telefonska konverzacija je po Dimblebyju in Burtonu (1998: 7–8) primer medosebnega komuniciranja, čeprav med govorcema ni neposrednega fizičnega stika, označujeta pa jo tudi kot primer množičnega komuniciranja, saj je ta sistem komuniciranja že od svojih začetkov široko razsejan med svetovnim občinstvom in ga istočasno uporabljajo milijoni ljudi. Moj namen je zato najprej osvetliti zgodovinski razvoj telefonije v povezavi s tehnološkimi inovacijami, pri čemer se je nujno treba dotakniti tudi predzgodovine telefona, ki je tesno povezana s pojavom poštnega sistema in telegrafa. Telefonsko komuniciranje, katerega začetki so v poznem 19. stoletju, se usidra v 20. stoletju in takrat se začne razvijati tudi specifična medijska kultura – telefonska kultura. Pri tem me zanima, kakšne so

posledice razširitve telefonije predvsem za medosebno komuniciranje in interakcije med posamezniki v družbi.

POMEN TELEFONA V DOLGI ZGODOVINI MEDIJEV IN KOMUNICIRANJA

Skozi dolgo in kompleksno zgodovino človeškega komuniciranja, ki se začne s pojavom človeka kot družbenega bitja in z njegovo potrebo, da drugemu človeku nekaj smiselno sporoča, je človek uporabljal najrazličnejša sredstva za prenos sporočil drugim ljudem. V razvijanju komunikacijskih tehnologij in sistemov sta bili v zgodovini namreč v ospredju dve težnji. Prva je bila posredovanje sporočil čim večji množici ljudi in druga je bila prenos sporočil na čim daljše razdalje v čim krajšem času. V posamičnih obdobjih so se tako pojavljala in razvijala različna sredstva komuniciranja, ki so zadoščala tem težnjam. Doseganje množičnosti se je tako izpopolnjevalo v stoletjih razvoja od uradnih razglasov Julija Cezarja *Acte Diurne* na kamnitih ploščah kot oblik pračasopisa, ki so jih od 1. stoletja pred našim štetjem naprej razobešali na rimskem trgu in so jih po rimskem imperiju prenašali tekači glasniki, do sodobnega televizijskega komuniciranja kot enega izmed najbolj razširjenih sredstev množičnega komuniciranja v 20. stoletju. Hitrost prenosa sporočil se je od inkovskega sistema, s katerim so s štafetnim predajanjem sporočil lahko prenašali informacije tudi s hitrostjo dvesto kilometrov na dan (Fang, 1997: 78), močno pospešila do sodobne mobilne telefonije, ki omogoča takojšen komunikacijski stik med posamezniki po celotni zemeljski obli brez fizičnega transporta. Razvoj različnih komunikacijskih sredstev je tako izrazito vplival na medsebojne stike med ljudmi ter tudi na delovanje in strukture različnih družb.

Barran (1999: 4) v zvezi s tem meni, da moramo ob vsakem proučevanju komuniciranja upoštevati, kako to deluje in se spreminja, ko se v proces komuniciranja vključi nova tehnologija. Če želimo danes razumeti pomen mobilnega telefona v svetu in uporabo mobilne telefonije v vsakdanjem življenju ljudi, je treba poznati in razumeti zgodovinski razvoj telefonije, telefonskega komuniciranja in nenazadnje predvsem vzpon elektronskega komuniciranja, ki je bilo omogočeno z iznajdbo elektrike. Mobilni telefon, ki je danes postal neorganski podaljšek človekovega